

Exegit monumentum aere perennius

Interjú Prof. Dr. habil. Visy Zsolt miniszteri biztossal
a Danube Limes római határvédelmi rendszer
UNESCO világörökségi nevezési folyamatról*

Nagy Levente: *2003-ban, amikor a dunaszekcsői önkormányzat egyik rendezvényén tartottam előadást a dunaszekcsői Várhegy és Szt. János hegy régészeti védettségéről, ott voltál Te is a helyszínen, és a résztvevők nem kis megrökönyödésére bejelentetted, hogy a római limes hamarosan nálunk is világörökséggé válhat. Hogyan kezdődött el ez a folyamat?*

Visy Zsolt: 1998–2000 között államtitkárként és a Világörökségi Bizottság ügyvezető elnökeként Magyarországot képviselő világörökségi bizottsági tag voltam, amely egy szerencsés helyzet volt: 196 országból csak 21 ország delegálhatott tagot a bizottságba. Bele is tudtam kapcsolódni a jelölési folyamatokba. Szerepet játszottam az akkor folyamatban lévő hortobágyi, tokaji és Fertő-tavi nevezések sikereiben, ahol a dokumentációkat módosítani kellett, illetve átlendíteni a folyamatokat a holtpontra. A párizsi világörökségi központ titkárságán dolgozó szakemberek tájékoztattak a római határvédelmi rendszer (limes) világörökséggé nyilvánításának elvi és gyakorlati lehetőségeiről. Akkor már elkészült a Ripa Pannonica Magyarországon című kötetem. Abban az időben még csak a Hadrianus fal volt világörökségi helyszín.

1999–2000-ben felvettem a kollégáknak informálisan az ötletet: mi lenne, ha az egész római limes határvédelmi rendszer világörökségi helyszín lenne? 2001-ben David Breeze, a téma kiemelkedő szakértője szervezett egy közös workshopot, én magam a thessaloniki Európai Régészeti Konferencián foglalkoztam ezzel a kérdéssel, ekkor mozdult meg először valami. Amikor a német félnek ajánlottam fel tárgyalási szándékomat Konstanzban arról, hogy mi lenne, ha közös és egységes világörökségi helyszín lenne, Dieter Planck elnök úr azt mondta, hogy

* Az interjú 2019 februárjában készült. Az interjút készítette: Dr. Nagy Levente tanszékvezető egyetemi docens (PTE BKT TTI Régészet Tanszék).

Baden-Württemberg tartomány már önálló nevezésként előkészítette a germániai limes világörökségi nevezését, de ha később létrejön egy közös világörökségi helyszín, az összevonással egyetért.

A Világörökségi Bizottság és az ICOMOS (International Council on Monuments and Sites) időközben arra kérte a németeket, hogy tárgyaljanak a Hadrianus fal és a Felső-germániai és raetiai limes szakaszok, mint egyetlen világörökségi helyszín részhelyszíneinek egységesítéséről. Így jött létre a FRE (Frontiers of the Roman Empire) 2005-ben, mint egységes világörökségi helyszín. Ennek első számú eleme lett a Hadrianus-fal, második számú eleme a Felső-germániai és raetiai szárazföldi limes szakasz, majd harmadikként az Antoninus-fal lett világörökségi helyszín 2008-ban.

Magyarország és Szlovákia ekkor már közösen készülődött pannoniai limes-szakaszának nevezésére, de támogatta az ügyet a Pozsonyi civil szakmai csoport is, amely részben limes-kongresszusokon, részben saját ülésein tárgyalt. A legfontosabb konzultáció Koblenzben zajlott le 2004-ben, ahol arról szólt az egyeztetés, hogy mit lehet világörökséggé nyilvánított limes vonalnak nevezni? A koblenzi deklaráció azóta is érvényben van: csak az a határvonal nevezhető limes világörökségi helyszíneként, amely a 2. században, Traianus és Septimius Severus uralkodási ideje között határ volt, de a 2. századi vonal sávjába eső összes korábbi és későbbi katonai objektum nevezhető, sőt nevezhető a limesút is, a katonai objektumokhoz közvetlenül kapcsolódó polgári településekkel és esetlegesen a temetőkkel együtt.

2005 és 2011 között a PTE Régészeti Tanszéke két nemzetközi pályázatban vett részt, amelynek keretei között a tanszék munkatársai a nevezési dokumentáció alapanyagának elkészítésén dolgoztak. 2011-ben összeállt a nevezési dokumentáció és a hozzá tartozó kezelési terv első változata (Nomination Statement), a kék színéről elnevezett kék könyv. Terepi kutatások is folytak a nevezési dokumentáció megírásával párhuzamosan, külön publikációkkal, jelentésekkel. Abban reménykedtem, hogy minél gyorsabban beadható lesz a magyar limes pályázat a szlovákokéval együtt. Ebben az időben Ausztria és Németország még gondolkozott, a hollandok is tartózkodó állásponton voltak a saját limes szakaszuk nevezésével kapcsolatban.

Gazdasági és egyéb problémák miatt 2011 után leállt a nevezési folyamat, amelyben a Magyar Limes Szövetség nevű civil szervezet aktivitása hozott új fordulatot 2014 őszén, amikor egy belső pályázaton 700.000 Ft-ot kapott egy 140 oldalas turisztikai program elkészítésére. A Magyar Limes Szövetség turisztikai szakemberei nemzetközi összehasonlításban vizsgálták a hazai limes szakasz, a Ripa Pannonica turisztikai hasznosíthatóságát. Ekkor született meg újra a döntés, hogy adja be Magyarország a világörökségi pályázatot.

2015 decemberében miniszteri biztosként kaptam megbízást arra, hogy kidolgozzam a nevezési pályázatot és koordináljam a munkákat. 2016-ban az ICOMOS 2012-ben kelt ittingeni határozatát végrehajtva kordában akarta tartani a sorozat-

helyszíneket, ezért azt kérte a világörökségi központ és az ICOMOS minden érintett szereplőtől, hogy újra gondolják végig az egész FRE nevezési folyamatot. A kínai selyemútra irányuló nevezés mintájára készüljön egy közös Tematikus Tanulmány (Thematic Study, TS), mely nem országokként, hanem logikus szerkezetet követve rendszerezi az anyagot, valamint szabjunk időbeli határt a folyamat lezárásához. Racionális volt ez a döntés, de a munkát hátráltatta, hiszen a magyar és a szlovák közös nevezési dokumentáció már készen volt.

Időközben Ausztria és Németország is gőzerővel elindította a Dunai Limes (DL) világörökségi pályázatát, így már négy ország szerette volna a Duna mentén minél gyorsabban beadni a pályázatot. Több év szünet esetén mindig át kell dolgozni a pályázatot a folyamatos telekkönyvi módosulások, jogszabályváltozások miatt, mert a közigazgatási adatokat ilyenkor újra és újra ellenőrizni, helyesbíteni kell.

A 2016-ban kezdődött vita fő kérdése az volt, hogy hogyan szakaszoljuk a limest? Utrechtben azt javasoltam, hogy legyen a magyar-horvát határ az ütemezés szempontjából mérvadó. Szakmailag is indokoltnak tűnt a magyar-horvát vonalnál meghúzni a német-osztrák-szlovák-magyar pályázat térbeli határát, nem várva a messze elmaradt horvátokra és szerbekre: az 5–6. században a horvát, szerb, bolgár és román Közép-Duna-vidéki és Al-Duna-vidéki szakaszon tovább élt a határvédelmi rendszer a 6. század végéig. A horvátok és szerbek nem fogadták el ezt az indoklást, ezért a 2017 januári budapesti tanácskozásunkon az alábbi javaslatot tettem: egyetlen világörökségi helyszín legyen a Danube Limes, de két részletben nevezzük, így nevezhet külön a négy-négy ország.

2017 nyarán a világörökségi bizottság ülésén elfogadták a mintegy 150 oldalas Tematikus Tanulmányt, ami időközben könyv alakban is megjelent. Ennek alapján készülhetett el az újra átdolgozott pályázat 2017 végére, egyetlen pályázattá öszszegyúrva a négy ország (Ausztria, Németország, Szlovákia, Magyarország) anyagát. Sokan vettek részt a munkában, a PTE Régészet Tanszék, az akkori Budavári Kft. Limes Világörökségi Gondnoksága, a Miniszterelnökség munkatársai, külső szakemberek. Legalább 20 fő dolgozott a nevezésen informatikusoktól kezdve, régészeken és térképszerkesztőkön át, turisztikai szakemberekig mindenki.

Magyarországnak nem volt új, önálló nevezési javaslata abban az évben (2018), ezért a kormány bevállalta a négy ország pályázatának benyújtását, amelynek hazánk lett a fő felelőse. 2018 őszén két ICOMOS által felkért szakember járta be a helyszíneket. Összesen 98 részhelyszínt nevezünk Magyarországon (az összesen 161 részhelyszín több, mint felét a szinte 1000 km-es Duna-szakaszon).

Nagy gond volt a részhelyszínek kiválasztása. Az osztrák és német fél mindenekeelőtt látványos műemlék romokat jelölt ki. A szlovákok először két erődöt neveztek, de végül a Brigetio legiós táborától északra elhelyezkedő barbaricum menettáborokat is nevezniük kellett. Ennek az elvárásnak a szlovák fél idén februárban eleget tett.

Végül milyen eredménnyel zárult a folyamat? Exegisti monumentum aere perennius?

2018 decemberében megérkezett az interim report, február végéig sikerült választ adni az észrevételekre, akár a pufferzóna bővítése, akár egyéb javaslatok nyomán. Néhány kivételtől eltekintve valamennyi ország teljesítette a hiánypótlási kérelemben foglalt kéréseket. 2300 oldal volt a nevezési dokumentáció, de a kiegészítés is összesen több mint 500 oldal lett. Párizsban formai problémákat nem találtak, ezért befogadták a hiánypótlást, nem érkezett olyan kérdés, észrevétel, amely megkérdőjelezte volna bármely részhelyszín nevezési jogosultságát. Most készül ezekben a hetekben az ICOMOS végső állásfoglalása, július első hetében Bakuban a 43. világörökségi bizottsági ülésen születik döntés a nevezésről. 2017-ben Magyarország ismét bekerült a világörökségi bizottságba, ahová újra engem delegáltak, így hozzáféresem lesz az ICOMOS összefoglaló véleményéhez. Remélem, pozitívan dönt a bizottság a nevezésünkről.

Néhány szót a nevezett részhelyszínekhez kapcsolódó turisztikai fejlesztésekről: földrajzilag egyenletesen helyezkednek el a fejlesztendő helyszínek a dunai folyamszakasz mentén. Kutatási eredmények, korábbi műemlék helyreállítások alapján ismeretes, hogy Budapesten és a Duna-kanyarban szebb római műemlékek vannak, de a műemléki bemutatás Komáromtól nyugatra és Pakstól délre elmaradt, jóllehet ott is javasoltunk nevezésre értékes világörökségi részhelyszíneket. Szántott, művelés alatt álló területek kiváltására törekszünk, füvesítéssel védenénk a világörökséggé nyilvánítandó lelőhelyek területét, hogy a talajművelés miatt ne sérüljön. Készülnek, és hamarosan meg is jelennek a helyszínen a képekkel, rajzokkal ellátott információs táblák. Okostelefonon keresztül is többnyelvű információkhoz juthatnak majd a látogatók, animációk, rekonstrukciós rajzok, képek jelenítik majd meg a nevezett részhelyszíneket. Potenciálisan látogatott helyszínekről lévén szó, fejleszteni szeretnénk a vízi közlekedést, a Duna-menti kerékpárutat (EuroVelo 6), fejlesztésekre szeretnénk serkenteni az illetékes fenntartókat, önkormányzatokat, múzeumokat is.

Európai uniós GINOP (Gazdaságfejlesztési és Innovációs Operatív Program) turisztikai fejlesztési pályázatból (2013–2020) 2,5 milliárd forintot lehet a nevezett limes-világörökségi helyszínekre fordítani. A GINOP forrásokat egyéb hazai forrásokkal is sikerült kiegészíteni. Brigetiótól Kölkedig több esetben sikerült turisztikailag értékelhető helyszínekre fejlesztési pályázatokat benyújtani, de Budapesten, Pest megyében is. A GINOP pályázatok négy helyszínen elbírálásra és támogatásra kerültek (Brigetio, Crumerum, Intercisa, Altinum). Remélhetőleg sikerül megnyerni a VEKOP (Versenyképes Közép-Magyarország) pályázatot is, amely segítségével közép-magyarországi limes helyszínek is fejleszthetők (Aquincum, Verőce, Campona-Nagytétény). Szentendre, Visegrád, Százhalombatta korszerűsítése érdekében is reménykedünk új forrásokban. A limeszel kapcsolatos szabadtéri programok, lá-

tothatóközpontok kialakításával biztosítható az EU-s pályázatok indikátora: 34.500 Ft-onként egy látogatót kell kimutatni, ezt a projektmegvalósítás során igazolni kell.

Remélem, sikerül minden tervet megvalósítani. Intercisában kötár mutatja majd be a lelőhelyen előkerült leleteket, másutt kubatúra-rekonstrukció, mint kilátópont biztosítja majd a régészeti értékek megjelenését. Most indul az újabb EU költségvetési ciklus (2020–2027), ahol remélhetőleg új helyszínek is pályázhatnak majd.

Magyarország kormánya 2018. november 15-én elfogadta a Nemzeti Régészeti Stratégiát megalapozó koncepciót, amely 73,5 milliárd forint értékben támogatna régészeti kutatásokat 2020 és 2030 között. A támogatott kutatások három tématerülete: magyarságtudomány, keresztény régészet, a Kárpát-medence régészeti kincsei. A harmadik pillér, a harmadik tématerület régészeti korszakai között élen járva, elsődleges prioritást élvez a római limes kutatása. A Danube Limes világörökségi projekteken kívül mivel lehet még magyarázni ezt a limes-kutatások iránti felfokozott kormányzati érdeklődést?

A római kor kutatásának támogatása Magyarországon összességében már a korábbi jó kutatottság és a kiemelkedő eredmények miatt is előtérben volt. A limes-kutatások támogatása azonban mindenekelőtt a mostani világörökségi pályázat és annak publicitása révén került előtérbe. A limes objektumok kutatása kiemelkedő nemzeti feladat, ezzel kapcsolatban korábban még Lázár János miniszternek tettem két javaslatot:

1. Megtörtént a jelenleg a Várkapitányság Integrált Területfejlesztési Központ Nonprofit Zrt. Üzemeltetési és Fejlesztési Divízióhoz tartozó Régészeti és Tudományos Igazgatóság Limes Világörökségi Gondnoksági Irodájának létrehozása, amely az összes részhelyszín egyfajta ernyőszervezetéként működik.

2. Ugyanezen helyszínek kutatása is folyamatos feladat, miniszteri biztosi javaslatom nyomán 2019 július 1-jén szenátusi határozat alapján létrejön a CLIR (Corpus limitum imperii Romani) Nemzetközi Akadémiai Kutató Központ. A CLIR az Union Académique Internationale 80. számú bejegyzett kutatási programja. A Miniszterelnökség és a PTE megállapodása nyomán a napokban fogja megkapni az idejében támogatást a CLIR központ a Miniszterelnökségtől. 2020-tól a kutatóközpontot évi rendszerességgel a Várkapitányság Világörökségi Gondnoksági Irodája finanszírozza. Összhangban a Nemzeti Régészeti Stratégiával, de nem annak függvényében jött létre a CLIR, amely a limes kutatások fontos támasza lehet a roncsolásmentes régészeti kutatásokban is.

Német, angol és más példák hatására 2016-ban létrejött a Magyar Limes Bizottság több római limes-kutatásban érintett szakember részvételével (Borhy László, Farkas István Gergő, Horváth Friderika, Kovács Péter, Mráv Zsolt, Nagy Levente, Újlaki Zsuzsanna, Visy Zsolt, Wollák Katalin, Zsidi Paula), amely időről időre összeül, áttekinti a feladatokat, kérésre véleményt formál.

Hogyan folytatódik a világörökségi nevezési folyamat a római határvédelemmel érintett többi országban? Mi hogyan tudunk nekik segíteni a felhalmozódott tapasztalataikkal?

Külföldi kutatásokba is bekapcsolódva, támogató kezet nyújtunk a Dunai Limes világörökségi nevezési folyamat 2. ütemébe hátracsúszott országoknak, egy ehhez kapcsolódó témájú, idén januárban megrendezett szófiai tanácskozást sikeresnek minősítettek a horvát, szerb, román és bolgár kollégák. Megkapták az elkészült világörökségi nevezési dokumentációt, ennek megfelelően folytatólagosan írják a saját nevezési dokumentációjukat négy ország limes szakaszára a Fekete-tengerig. Ettől függetlenül Románia is készíti a daciai limes szakasz nevezési dokumentációját. 2020-ra elkészül Hollandia és Németország Alsó-Rajna-vidéki limes szakaszának nevezési dokumentációja is.

Az európai nevezési folyamatok rövidtávon lezárulnak, az afrikai és Közel-keleti országok felé is nyitunk, bízgatva őket a feladat átvételére és folytatására Törökországtól Marokkóig. Emellett a PLT (Pécsi Légitérészeti Téka) révén kezdeményezsemre a keleti daciai limes szakasz kutatása is megtörténik műszeres lelőhely-felderítésekkel, több ásatás is volt a helyszínen. 2019-ben Énlakán a római castellumban saját ásatást indítunk, a megelőző geofizikai kutatás során öt periódus rajzolódik ki egymás alatt, amely nyilvánvalóvá teheti a castellum kronológiáját az ásatás során. 2017-ben honosítottam Romániában magyar régészdiplomámat, így remélhetőleg könnyebben megkapom az ásatási engedélyt a román hatóságoktól.

Nagy Levente